

bekeering; sonderheid dore open- de predi-

men zielen Voord niet i verstand, onbeveling ebr. 6). geluigenis, gelie doet essing, die en bij de

leide Gods e aan den Zoon. Ja, in den nsch. Zoo de Vader

tuaderen. lasteren st vergrip te kunnen terst ver-

den Hei- ing. Waar hap tegen te tot aan en verhar- e aan de geen uit- vergeving roeder ten- st hart en ar uiterste aan werd e Hem in genade in nnder sma- and en af-

tot dusver Word is tuwt voor einde kan

hand, die duisternis erroepelijk t werkelyk en in een nde noch nd in zijn

, maar de beantwoor- ande tegen- aan onder de is, en tou komen

ut dit uit. NHOUT.

Herr. pre- nstaanden tek gaarne isterubrick

den Zen- en Chris- estesleven studiekin- bleek, dat nen, daar- rkelijheid eerde met nisme vol- godsdienst- hoofdtrek; wat men

gevat. reideendom men is er idenen af- elde moei- heidenen leeren.

n. De vele itelijke in- e schryver e het gees- nnen, be- kteristieke t Dynamis- m daarna , hoe het

Evangelie bij de natuurvolken ingang vindt en door- werkt. In 11 hoofdstukken, omvattende 200 bl., waarbij dan nog 30 bl. aantekeningen komen, wordt dit alles behandeld.

Wat wil dit boek?

Een duidelijk beeld geven van het godsdienstig denken der Heidenen in onze Oost-Indische koloniën en elders, wordt met het gezaghebbend woord van Dr. Alb. Kruijt in een korte inleiding verzekerd; terwijl deze als zijn meening uitsprekt, dat Dr. Kluin hierin geslaagd is. Toch zijn wij van oordeel, dat Dr. Kruijt wat eenzijdig heeft gesproken; „godsdienstig denken” klinkt erg intellectueel, de schrijver van dit kostelijke boek heeft zich dan ook volstrekt niet tot het „denken” beperkt, maar het „leven” laten zien. Wel opmerkelijk is dan ook, dat Dr. Kluin in zijn eigen „Woord-vooraf” den titel handhaaft van „geestesleven”; maar wij komen op deze kwestie straks terug.

Het is een voortreffelijk boek, en wij gevoelen bewondering voor den sympathieken pastor uit Angeren, die onder zijn drukken pastoralen arbeid niet alleen voor zichzelf genoegzame kennis van den heidenschen godsdienst verwierf, maar ook in staat is door het schrijven van dit boek anderen te onderwijzen.

Wij kunnen veel goeds van dit werk zeggen.

Gemakkelijk leest het niet; of liever, de stijl van den schrijver is wel helder en klaar, maar de stof, al wordt deze ook volkomen beheerscht, is zwaar om te verstaan. De volle aandacht moet er bij, om alles uit elkaar te houden; en dan zijt gij aan het einde wellicht nog niet geheel bevredigd. Wij zijn als Westerlingen zoo geneigd, om de heidensche religie systematisch te verdeelen en onder te verdeelen, en alle overtuigingen en verschijnselen in afzonderlijk geëtiqueteerde hokjes te zetten. Maar dit boek leert u, dat dit niet gaat. Wij hebben den heidenschen godsdienst te nemen zooals hij is, met al zijn duisterteden en tegenstrijdigheden.

Zeer sympathiek doet ook aan de positieve overtuiging van den schrijver, die, hoewel niet der Gereformeerde richting toegedaan, hem toch het evolutie-standpunt der religionsphilosophen doet prijsgen. De heidensche godsdienst is vlg. Dr. Kluin v a l s c h e godsdienst, en de Christelijke godsdienst de eenig ware. Hij schrijft op bl. 28 in een noot: „Ook zal de heidensche godsdienst niet begrepen kunnen worden zonder het aannemen van een objectieven factor, d.w.z. zonder openbaring Gods, als men wil: algemeene openbaring”. Hij ziet in de heidensche religie een verbastering van hetgeen God oorspronkelijk den mensch gegeven heeft. En met instemming haalt hij het woord van Dr. Warneck aan bl. 157: „We doen wel, het onderscheid in het oog te houden, dat Dr. W. maakt tusschen aanknoopingspunten voor het Evangelie en gronden, waarop het Christendom kan worden opgebouwd. Die vinden wij in het geestesleven der natuurvolken niet. Er is geen gelijkwaardigheid, doch alleen grondleggende tegenstelling”.

Hiermee kunnen wij ons vereenigen, al achten wij het een gebrek, dat niet meer rechtstreeks verwezen wordt naar de Heilige Schrift, die als het Woord van God ons deze dingen leert.

Opmerkelijk is, dat Dr. Kluin in zijn titel van het boek niet van „heidenen,” doch van „natuurvolken” spreekt. Echter ligt de verklaring voor de hand. Het woord „natuurvolken” verenigt het begrip „heidenen”. Immers, ook de Hindoes, de Boeddhisten, de Shinto's enz. zijn heidenen; maar over deze spreekt het boek niet. Zelf verklaart de schrijver in een noot op bl. 13 wat hij onder natuurvolken verstaat, als hij zegt: „volkeren, die de meest primitieve samenleving hebben, die wij kennen”, en ook: „volken, die zich met de natuur (de hen omringende wereld) vereenzelvigen, of die door haar beheerscht worden”.

Nu, dezen „natuurmensch” teekent Dr. Kluin ons hier ten voeten uit. Hij beperkt zich dus volstrekt niet tot het „denken” van den heiden; wij krijgen zijn „leven”, en wel zijn „geestesleven”.

Wanneer dit in het oog gehouden wordt, verwordt het u niet, dat hij niet als titel van zijn boek koos: „De heidensche godsdienst”, zooals b.v. Dr. Adriani zijn nog steeds lezenswaardig geschrift „Het mimistisch heidendom als godsdienst” genoemd heeft.

Het ligt niet in de bedoeling van den schrijver het woord godsdienst door geestesleven te vervangen; maar, als wij het goed hebben begrepen, neemt hij den godsdienst als een deel van het geestesleven; geestesleven is hem meer dan godsdienst.

En hier schuilt nu o.i. eenige verwarring. Hij heeft ons tenminste nog niet overtuigd van de juistheid zijner onderscheiding.

Reeds de naam geestesleven kan hier verwarring stichten. Want daaronder valt toch naar onze Westersche terminologie ook de wetenschap enz. En daarover wil Dr. Kluin het natuurlijk niet hebben; hij bedoelt het godsdienstig geestesleven. Maar ook daarmee is niet genoeg gezegd, daar hij b.v. heel de magie, de tovenarij dus, en het fetischisme en het totemisme van den godsdienst afzondert; dit alles is, wel geestes- (of geestelijk?) leven, maar geen godsdienst.

Hiermede vervalt o.i. de tot dusver heerschende

meening, dat de heiden zoo allesszins godsdienstig is, daar heel zijn leven met den godsdienst is doortrokken. Werd zelfs niet het koppensnellen als religie aangemerkt? Maar in dit boek wordt uit het geestesleven een stuk uitgenomen, dat den godsdienst wordt genoemd.

Hoe de schrijver daartoe komt? Wel, omdat hij den godsdienst omschrijft als de zekerheid van een hoogere bovenzinnelijke wereld en het besef van afhankelijkheid en verplichting tegenover de machten, die deze wereld beheerschen. Met een definitie, die aan de Schleiermacheriaansche filosofie doet denken, is Dr. Kluin tot het geestesleven der natuurvolken gegaan, en heeft toen alles, wat hij daar niet in overeenstemming met deze definitie vond, als niet behoorende tot den godsdienst geschrapt. Maar dit gaat o.i. niet aan. Wij hebben niet te vragen, wat wij vlg. een philosophische bepaling voor godsdienst houden, maar wat de heiden zijn godsdienst acht. En dan schijnt het ons nog steeds toe, ook na bestudeering van dit uitnemend geschrift, dat de magie enz. een integreerend deel van het heidensch godsdienstig leven uitmaakt.

Trouwens, de schrijver wijst zelf op Roomsche gebruiken, die aan de heidensche magie doen denken, bl. 72 v.v. Maar maken dan de reliquien, het wijwater, de wijkaarsen enz. enz. geen deel uit van het godsdienstig leven der Roomschen? Evenzeer als die hygelovige gebruiken in den Roomschen godsdienst zijn opgenomen, zijn ook magie enz. een stuk van den godsdienst der natuurvolken. En de mededeeling, dat de Afrikaner onderscheid maakt tusschen den tovenarij en den priester, doet deze meening niet teniet.

Doch wij moeten eindigen. Een opmerking moet ons echter nog van het hart. De geleerde schrijver haalt alle mogelijke en onmogelijke literatuur aan. Alleen de Gereformeerde heeft hij vergeten. In elk geval zwijgt hij er over. Slechts één keer wordt terloops Soemba genoemd, maar over het geestesleven daar worden wij niet ingelicht. Is het tijdschrift „De Macedoniër” aan Dr. Kluin onbekend? Het is niet aan te nemen. Heeft hij heelemaal geen kennis genomen van hetgeen over de onderzoekingen van het Soembaneesche geestesleven ook op andere wijze is gepubliceerd? Dr. Kluin staat te hoog, om onze Gereformeerde zending te negeren. Maar nu hij dit toch gedaan heeft, is hij zelf de oorzaak, dat zijn boek niet met die sympathie begroet wordt door onze Gereformeerde menschen, als het wegens zijn overige voortreffelijkheid waard is.

J. D. WIELENGA.

PERS-SCHOUW.

Kerkelijke examens.

Eenigen tijd geleden begon „De Razijn” een reeks artikelen over de kerkelijke examens in verband met de vraag, of het wenschelijk is, op de oude manier te blijven voortzetten, met name, wat de volledige uitoefening van het stemrecht der ouderlingen betreft en hun actief deelnemen aan het examen. Iets ervan hebben we hier meegedeeld. Sinds hebben verscheiden kerkbodes zich uitgelaten in den zin, die van te voren vast te stellen was: alles laten, zooals het voor jaren en jaren vastgesteld is. Voorzover daarbij argumenten gebruikt zijn, is dit te waardeeren. Voorzover het een weinig suja-suja-gedoe was, zonder eenig argument, was het niet zoo min bespreking waard, als het overige, dat in de kinderkamer pleegt te geschieden. Dr. Rullmann heeft een helder en interessant historisch overzicht gegeven. We waren voornemens, het stuk in deze rubriek een plaats te geven. Maar omdat de copie van den laatsten tijd telkens weken moest blijven overstaan, is het thans te laat geworden. Bovendien heeft het stuk in haast alle kerkbodes gestaan. Maar het volgende artikelje is kersvers. En omdat het niet onvoorwaardelijk alles bij het oude laten wil, heeft het minder kans, overgenomen te worden, tenzij enfin. Hier volgt het:

Zullen we ook een soort opleiding voor de broeders ouderlingen invoeren, gelijk dit ook werkelijk wel eens is bepleit? We gelooven niet dat een poging daartoe zoo heel veel kans van slagen heeft en daarmee zou men er ook nog niet zijn, tenzij men dan aan de opleiding der opzieners dezelfde eischen stelde, als aan die van een dienaar des Woords. Anders kunnen de opzieners toch niet over een examen der dienaars oordeelen. Moeten dan de eischen van het examen der predikanten omlaag worden gehaald, tot zoover, dat ook de broeders opzieners in doorance daarover oordeelen kunnen? We nemen de manier waarop bij onze kerkelijke examens wordt geëxamineerd, volstrekt niet in ieder opzicht in bescherming. Het kon er wel eens een beetje minder schoolsch, en een beetje meer praktisch bij toegaan. Het is echter de vraag, of de examinandus er bijzonder door zou worden gehaat. Maar aan een vermindering van de eischen van de examens zelf, zal wel evenmin kunnen worden gedacht. Daarmede zou ook ons kerkelijk leven zelf cultureel niet weinig worden omlaag gehaald. Het is niet onaardig eens te hooren wat onze „vaderen” daarvan zeiden, die natuurlijk ook hierbij reeds voor dezelfde kwestie hebben gestaan. Deger dagen viel, terwijl wij in de handelingen van onze oude kerkelijke vergaderingen snuffelden, ons oog er op. Onze oude gereformeerde vaderen

waren er zeer wel op gesteld, dat ook de ouderlingen de examens bijwoonden en mede een stem hadden in het kapittel. Zij waren echter niet zoo onpraktisch, om per se te willen, dat daarbij de stem van den onderling dezelfde waarde had, als die van de dienaars des Woords. Zoo lezen we in de Acta van de provinciale Synode van Leeuwarden, 5 Maart en verv. 1005, waar niemand minder dan Johannes Bogerman, predikant te Leeuwarden, praeses was: „Oick sullen in den examens van leere, doch principaelyk van leven d' ouderlingen present te zijn” (art. 43). De Synode maakte dus wel degelijk een onderscheid wat het oordeel der ouderlingen betreft. Scherper laten zich echter nog de besluiten der Generale Synodes uit. Op de Nationale Synode van Dordrecht gehouden in 1578 lezen we onder de aangenomen „Particuliere vragen”: „Of de Ouderlingen in het exameneeren der Dieneren in de Classicale Vergaderingen zoo wel stemmen zullen hebben, als de Dieneren zelve?” En het antwoord was: „Nopende de zuiverheid der Leere, daar moet men wel hooren het advies der Ouderlingen, maar het regt om toe te stemmen, komt den Dieneren eigendlyk toe, doch over de gave van uitspreken en andere diergelyke gaven zullen de Ouderlingen ook hare keurstemmen geven” (15). En in de handelingen der Nationale Synode van Middelburg 1581 als „vraag 106: „Of in 't examen der Dieneren des Woords het oordeel van der Leere so wel bij den Ouderlingen en Diaconen als bij de Dieneren staen sal?” En het antwoord was: „De Ouderlingen en Diaconen sullen wel aangaende 't examen des levens en wandels stemmen hebben, so wel als de Dieneren; maar so vele de Leere belangt sullen sy advies mogen geven, maar de Dieneren alleen stemmen hebben”. Onze oude „vaderen” waren dus niet zoo bang voor het instituut van „zwijgende ouderlingen” wanneer dit nu eenmaal niet anders kon. Laten ook wij oppassen geen „Principienreiter” te worden.

Overigens kan men hieraan toevoegen, dat Dr. Rullmann volkomen terecht heeft opgemerkt, dat de vaderen een anderen tijd beleefden dan wij, en dat het wetenschappelijk examen in den goeden ouden tijd lang niet zoo goed geregeld was als bij ons. In het algemeen kan het ons dan ook vrijwel koud laten, wat de vaderen over deze dingen dachten. Want zij waren niet onfeilbaar; wij hebben de zaak der vorming van predikanten veel beter voor elkaar, dan zij, en het komt er nu maar op aan, uit eigen oogen te zien. Ik denk, dat we wel een beetje vreemd zouden kijken, als b.v. „De School met den Bijbel” een pleidooi begon voor de gedachte, dat geen enkel onderwijzer aan onze scholen mocht optreden, voor en alser hij tweemaal wel en deugdelijk was geëxamineerd door een vergadering, bestaande uit twee afgevaardigden van alle schoolbesturen in de omgeving, waarbij dezen dan af te vaardigen zouden zijn „naar toerbeurt”. Overigens kan ieder die wil, deze vergelijking beentje lichten, want elke vergelijking, ook deze, gaat mank. Suja, suja.

Toch kan voor de vadervolgers nog dienst doen deze tirade uit de acta van de Nat. Syn. v. Dordt, 1578: „Maer soo vele den ghenen aengaet, welke de vniuersiteit van Leyden ofte eenighe andere vniuersiteit onser Religie bequame gheoorloecht sal hebben, en sullen van nieuws niet gheexamineert worden, wel verstaende soo vele de leere aengaet”.

Of deze resolutie der vaderen, te Middelburg vergaderd in 1581: „Offt die Dieneren, welke wijs de Vniuersiteit van Leyden oft eenighen ander (professie doende van die ghereformeerde religie) ghereopen werden, vanden Classe moeten ondersocht wesen? Antw. Het sal genoech zyn, dat sy door een wettelijk getuychenisse behooren, dat sy van de professoren der Theologie gheexamineert ende gheapprobeert zyn”.

Of deze opmerking van Middelburg, 1581, die te vergelijken is met de reeds vele jaren voores tot de ouderlingen gericht vraag, om a.v.p. ook eens een woordje mee te spreken al examineerende, alsmede met de uitdeeling van examenvakjes onder de dominees naar de wijze van zwarten Piet, die pepernoten atroot: „Sullen eenewel de Examina niet lichtelijk nochte enachtzaamlik maer ernstelik ghedaen worden.... nae discretie van een ieghelicke Classe, welke niemandt dan die ghenouch ervaeren syn, daertoe verordenen zal”.

K. SCHILDER.

BOEKBESPREKING.

„Het Lichtende Spoor”, door L. Penning.

Als laatste zending van den 27en jaargang ontvingen de leekenaren op de Chr. Bibliotheek van den heer G. F. Callenbach te Nijkerk bovengenoemd werk. Ons oordeel erover kan gunstig zijn. Het is boeiend geschreven, en de strekking is Christelijk; een heel enkele keer wil de schrijver „preken”. In het begin moge het boek eenigszins langdradig zijn, doch weldra raakt de heer Penning op dreef. Ge wordt hier naar Zuid-Afrika gebracht in den tijd na den vergoefs gevoerden onafhankelijkheidsstrijd, en zoo ontvangt ge een diepen blik in de ellende en den smaad over het edele Boerenvolk uitgestort. Ook treft het u, dat de Boeren hebben geleerd, dat werken een roeping Gods is. De karakters worden uitnemend geteekend, vooral van Lambertus Stade en Frikkie.

J. D. W.